

EUSKALKIEN AGERIKO AURPEGIA

Donaixti-Ibarre, 1982-IV-18

Koldo Mitxelena

1. Penagarria eta are negargarria da, delako Euskal atlasa nahiz euskalkien azterketa erabat aipatzean, behin eta berriro, urteak joan eta urteak etorri, lehengo leku beretsutik abiatu beharrean aurkitzea. Egia da baduela arrazoirik aski, baita gehiegi ere, gure egoera narras honek. Ez dugu esateko moduan goi mailako iker-zentrurik izan Euskal Herrian; eskas baino eskasago ibili gara, horren arabera, Unibertsitate kontuan eta, okerrago dena, eskas gabiltza orain bertan ere. Izena duen guztia ba omen da, eta ez nuke geure arbasoen uste edo sineste hau uxatu nahi, edo, bestela esan, izenak berekin omen darama izana. Izan, noski, bada zerbait; ez, ordea, nahi eta ez izenak aditzera ematen duena edo eman nahi lukeena. *Izenok andi, izanok txipi* ere aspaldiko esaera dugu, honako beste hau bezalaxe: *Itzok eder, geiok ez.*

Gure hizkuntzaren egoera (ez izaera) bakartiak, ahaidetik ezak ere badu zerikusirik alor honetan nabari dugun atzerapenekin. Izan ere, ez zaie bixkiei soin-oinetakoak elkarrekin trukatzeko gaitz gertatzen. Gaitzago gertatuko zaie bixkiak ez diren haurrideei. Eta gu, hizkuntzari dagokionez, badirudi oraingoz ez garela inoren senide ez inolazko ahaide. Askazi kontuan esan daiteke ez dugula artean izter-lengusu ezagunik ere aurkitu. Eta lengusu arazoetan orobat da ez ezagutzea eta ez izatea.

Eta honako honetara dakar luzaz luzatu dudana parabola moduko berri-ketaldi honek: inguruko hizkuntzetan, erromanikoetan batez ere, aspaldi hasi eta burutu zituztelarik oraindik ere xehatzen eta zehatzen ari diren lanek ez digutela eguneko eguneraino egin behar ziguten onik egin, ez behar ziguten probetxurik ekarri. 'Bestelako' izateak baditu bere alde onak, eta hortaz dugun harrotasuna maiz aski agertzen dugu, baina ez dira guttiago ez hutsalago dituen alde txarrak. Nolanahi ere den, gogoan eduki behar genuke, ahai-de hurbilik ez badugu ere, badugula auzokorik, eta auzokoen kutsua, onerako zein gaitzerako, itsaskorra izan ohi da. Auzokoenak, haatik, ezin guregana ditzakegu, eta hor dago 'untzea', besterik gabe. Premiazkoak dira aldakuntzak, burutik oinetarainoko aldakuntzak, besterenez baliatuko baldin bagara. Eta ez dugu larregi aurreratu bide horretarik orain arte, behintzat.

2. Euskal hizkuntz-atlasa etorkizunaren lainopean kokatzen bagenuen ere, ez da orratik geldirik egon, bertan goxo planto eginik, euskal dialektologia. Ez dira urri, ez enas sail horretan, gero eta ugariago, eta aberatsago, agertu direnak. Ez naiz ni hemen hasiko gure artean egin eta argitara diren dialektologi lanen zerrenda egiten: halaz guztiz, bidenabar diot, komeni litzai-guke horrelako zerbait, ahalik eta osoena, esku artean izatea. Zerbait azal dezaket, nolnahi ere: zertaz egin den egin dena, eta zertaz ez. Hobe baitugu zertaz eskas gabiltzan ikustea, zertan gauden ondasunetan igeri jakitea baino.

Hitz-altxorra miratu, arakatu eta bildu dugu, besterik baino areago, edozein eskualdetan eta euskalkitan. Morfologi lanak ere usu agertzen dira eta morfologia aipatzea eta aditz-morfologia aipatzea berdintsu dira gure artean. Sintasiari buruzko saioak inoiz baino ugariago ditugu, guztiok dakigunez. Esan daiteke ia-ia orain dugula hasi berria arlo horren lantzea. Horrexegatik beragatik, bestelako mugak, usuarioarenak, ari dira markatzen sintasilariak, hizkuntz-eskualdeei dagoztenak, hauek ere gaingiroki bederen inoiz aipatzen diren arren, finkatu baino lehen.

Arinen landu duguna, oinarrizkoena da, behar bada, eta oinarrizkoena ez da hemen, ezin daiteke izan, hizkuntzaren muina (dena den hau), baizik eta hizkuntzarekiko edozein argitasun eta garbitasun eskaintzen digun hizketaren axalix axalena, axalaren axala. Entzun egiten baita hizketa, eta ahoskatu entzun baino lehen, ezer entzungo baldin bada. Eta abiapuntu horrek bortxatzen eta behartzen gaitu, axaleko nahiz sakoneko gertariak ezagutu nahian gabiltzanean. Eta hemen, abiapuntuan bertan, aurkitu izan dugu, txit oker ez banabil, lehenbiziko tupust eta behaztopa-harria.

Goragotik (Bonapartegandik, azken buruan) zetorkien tradizioaren ondorengo umil zirelarik puntu horretan, Azkuek, Bähr-ek eta beste zenbait bazuten ardura zitzaizkien hitzak eta formak (adizkiak, esate baterako) izkribuz jasotzeko modurik, nahiz eta gutti gora-beherakoak izan hauek. Eta modu horietaz edo horrelatsuko moduez baliatu ere zen gerra aurretikako Euskaltzaindia euskalkiak, *Erizkizundi Irukoitza*-ren bitartez batipat, aztertu nahi izan zituenean.

Euskararen eta euskal-hizkeren berri dakienak igerriko dio, noski, zenbait notazioren azpian datzan mamiari. Horrela, adibidez, bertakoa edo ingurukoa bada batez ere, erraz antzemango dio Bähr-ek jasotako *diddote* 'diote' dela eta idatzi ohi den *diote*-k baduela, bi bokalen artean, erdibideko hots bat, *hiatustilgend* edo esan ohi duten horietakoa. Xehetasunetan sartzen bagara, ordea, egingo luke bertakoa edo ingurukoak hots hori ez dela leherkaria, azken eztanda falta zaion [-j-] bat baizik.

Gauzak beste mutur batetik hartzen baditugu, berriz, harrimenak har gaitzake horrenbeste *tiot*, *tio*, eta abar ikustean, orain *dizkiot*, *dizkio* eta abar berrera bildu omen ditugunak. Ez baita adituegia izan behar honako galdera honen eitekorik gogora eta ahora etortzeko: nola esaten da hori ukatzean? *eztiot* ala *eztitiot*? Eta segur da bigarrenaren antzekorik maiz agertuko dela,

beti ez bada ere. Hori horrela izanik, beraz, ezin ipin dezakegu geure paradigma izenez dotoretu ditugun zerrendetan *tiot* soilik, egiaren erdia baizik agertzen ez duenez gero, eta egiaren erdirik eskasena gainera: *tiot* / *-titiot* osoago litzateke. Eta ez dut *ditiot* soil-soilik (axalean behin ere agertzen ez den *ditiot*) itxurakerien azpian datzan forma bakar eta bakoitz gisa ematen, gauzak beti horren garbi (itxuraz garbi) agertzen ez zaizkigulako. Har dezagun bestela Leizarragaren pluraleko adizkien jokabidea, hitanoan: *ditut zitiat* bihurturik aurkituko dugu, baina *eztitut*, kontsonanterik aldatu gabe, *eztitiat* tankeran agertuko zaigu. Eta *zitiat* / *-titiat*, nabari da, ez dira *tiot* / *-titiot* bezain batkorrak edo batu-errazak.

3. Azken urteotan, eta aitormen hau egiari zor zaio, zerbait eta zerbait baino gehiago ere bai opa zaio argitara diren lanetan: fonetika xehetasunak aipatu, ukitu eta are arakatu dira, azentuaren gora-beherak eta doinu-higidurak (hauek lehen aldiz, uste dudanez) oparo tratatuak izan dira. Aurre-ra jo dugu, baina ez dugu horrenbestez esan auziak eta istiluak saihestu ditugunik: gehitu eta areagotu egin ditugu aitzitik, hori baita ezinbesteko bidea. Axaleko eragozpenak eta debekuak garaitu ahala, barren-osinetan sartzen gara, ez bagara amiltzen. Eta sineskorkeria hutsa litzateke azpiko arazoak errazagoak izango direla sinestea gainekoak baino. Ez, egin behar dugulako egiten duguna ez da deus erraztea eta eskurakoitzea; barrentzea eta sakontzea da, nahiz eta hola erraz ziruditenak zaildu eta zuzen ziruditenak bihurtu.

Komeni izan dakiguke, berez ardura ez baligu ere, grafia kontuez, hitz bitan eta erabat, hemen mintzatzea. Maiz nahasten baitira gure artean, eta azken bolara honetan inoiz baino maizago apika, idazkerak izan ditzakeen bi eginkizun. Sarritan entzuten da, entzun ere, harako zenbaitek Ebanjelioetarik hartua balute bezalaxe errepikatu ohi duten esan hura: "Idazkera zuzen batean, hots bakoitzari (soinu bakoitzari, fonema bakoitzari) letra bana dago-kio". Esaera polita da eta badu gainera bere egia pixka eta puxka, ezin uka baitaiteke ez liokeela alde askotarik kalterik egingo ez idazleari ez irakurleari gisa horretako bat-banako egokierak. Badirudi, ordea, idazkeraren honelako egokitasun zehatza ez dela mundu honetako hizkuntzentzat, ez beti eta salbuespenik gabe bederen, sortua. Direlako salbuespenak non eta noiznahi, baita nolannahi ere gainera, aurki ditzakegu behintzat. Hona zenbait, eta zeinek bere zakua eskatuko luke sailkatzekotan: *jakin*, jakina denez, batzuek batera eta besteek bestera ebakitzen dugu euskaldunok; *begia* horrela idaztea kome-ni zaigula dirudi, baita bestela (nork bere gisara) esaten dugunei ere; frantsezko *poïds*-ek badu inork sekula ahotan hartu ez duen *-d-* bat, baina ez du ematen *pois* idaztea bidezko erremedioa litzatekeenik; alemanezko *-ig* hitz-azkenean bitara har daiteke eta *Krutwig* bitara entzun daiteke Euskaltzain-dian bertan; gaztelaniaz *los tres reyes* ez ohi da letraz-letra irakurri, eta horrelaxe segi gaitezke gogaitzeraino eta gogaieragiteraino.

4. Zeregin eta lanbide berezietarako badira, haatik, bestelako idazkerak, egunoroko hizkuntza idatzi arruntean erabiltzen direnak ez bezalakoak esan

nahi dut. Eta hor daude, guztiok dakigunez, asmo berdintsuz baina egitura desberdintsuz taxutuak izan diren, eta izan ditezkeen, traskrizio sistimak (eta, azkeneko hau, diodan bidenabar bere gisara eta moldera transkriba dezake nahi duenak). Handik eta hemendik (batez ere hemendik) harturiko letraz hornituak izan ohi dira, letrak gainera maiz aski bereizgarri apainduak agertzen direlarik. Badugu esku artean, edo irispidean bederen, horrelako multzo polita eta besterik erants diezaiokegu multzo horri, premia ate-joka agertuko balitzaigu. Ez dago hor buru-hauste ez kezka biderik, 'aukeraren maukera' ez baldin bada. Dotoreago esan, auzoko frankok *l'embaras du choix* deritzana.

Beste zerbaitek biztuko dizkigu kezka. Horrelako alfabeto bakoitzaren funtsean partiketa bat datza edo, hobeki esan, partiketa bakoitzak mugatzen du, besteak beste, erabili nahi diren letren kopurua. Eta hotsen nolabaiteko baliokidetasunak tanke ratzen du partiketa: letra edo ikur berezi adina baliokide klase beharko ditugu izan, bestela esan, eta baliokide klase adina letra edo ikur ezberdin.

Esana dago horrenbestez behar den adina hots edo soinu mota berezi beharko ditugula idaztean. Behar den adina behinik-behin eta ez nahi den adina, bai baitakigu alde zurretik badirela ezin konta ahala (eta ez naiz izarren ezin konta ahalaz ari) hots eta soinu, gure belarri soilek ez ezik, baita gure belarriek oraingo tresneriaren laguntzaz ere inoiz bereziko dituzten baino gehiago.

Hala bada, eginahalaren ahaleginez ere ez badugu jasoko zerbaite baizik, guzti osoaren orde zehazkiago mugatu beharrean aurkitzen gara delako 'zerbait' hori. Eta ez gaitezen engaina: ez da oraindik sortu belarrien lanbidea belarrien ordainetan beteko duen tramankuilurik. Orain, egia da, grabazioen bitartez badugu lehen itzuri zihoazkigunak altxatzeko eta gordetzeko modua, piperra piperpotoan bezala, baina lehengora gatz azken finean, egunen nahiz urteen buruan: paperera jaulki beharko ditugu, letreiatu, tresnaren batean jasoak daudenak ere.

Badago halere aldea lehen eta oraingo lanbideen artean. Orduan presaka eta muturka egin behar zena, ezin iritxiz beti, eskua baino lasterrago baitzebilten mingaina, orain astiro eta patxara ederrean egin daiteke gehienbat, behin bakarrik esanak behin eta berriro entzun daitezkeenez gero. Hori kontakizun luze xamarretan nabari da, bestetan baino areago. Har itzazue, adibidez, Barandiaran eta honen laguntzaileek bildu zituztenak: irakurtzen hastea aski da ikusteko laburturik bildu zela luzarago, behin batera eta behin bestera maiz aski, kontatu zitzaiena. Bururik onenaren jabe izanik ere, ezin daiteke horrela kontakizunaren haria baizik hartu, eta hariarekin batean kontakizunaren giltza diren hitz nagusiak. Horrezaz gainera, zenbait esaldi labur jasoko dira gehienez ere, bertsoaren antzeko laguntzarik ez badute.

5. Biltzaile den galdatzailea eta berri-emaile den erantzulearen arteko elkar-hizketan, hau da (nola ez, bada?) arrazoi duena beti; ia beti, guttieneko

kontuan. Honek esaten duena beste argibiderik ez dugu honek esan uste duenari igertzeko, eta honek dioena da guk, entzule garenok, atzitu nahi genukeena, eta besterik ez. Honek bereizten duena berezi behar dugu, beraz, geure notetan, eta honek berdintzen duena berdindu.

Ez da, noski, entzulerik hizlariak aditzera ematen duena bete-betean atzemango duenik. Egin dezagun kontu horren antzeko zerbaitekin egin dezan entzun dituenen lehengaiak, edozein mailatako lehengaiak, hots bereizkuntzak aurrelari direla, ezagutu eta sailkatu beharko dituela. Guztia ezinean, bada, premiazko dena bederen besarkatu beharko du, eta premiazko da hizlariarentzat (jakinaren gainean nahiz ezjakinean) axolazko den oro. Ez da, berriz, premiazko izango, ez behinik-behin noraezko, hizlariari axola ez zaiona.

Esan bezala, baliokide-klaseak ezagutu behar ditugu, aurrera baino lehen, eta ezagutu ahala argitara atera, eta ez da egiteko hori samurra izaten beti itxurak hemen ere, dakigunez, engainagarri izan ohi baitira larregitan.

Nolanahi ere den, gaurreguneko jakitearen edo jakin-ustearen arabera, badira hiru maila bederen, kideak kidekoekin horietako bakoitzean bil ditza-gun.

a) Aspaldidanik ezaguna den fonetika maila. Mundu guztiak zekien, baita beti fonetika bideetan zehar ibili ziren antzinako indiarrek ere, ez zirela elkarren pare bereizkuntza fonetiko guztiak, pisu eta garrantzi berdina ez zuten gero hizlari-entzuleentzat, erabat esan, hizketalagunentzat. Batzuek, izan ere, ez ziren, bereziak izanik, besterik (hots, zentzurik) bereizteko gai, beste batzuek, berriz, gauza zirelarik horretarako.

b) Hizkuntzalari frankok gogoan zeuzkaten baina esplizitoki aditzera ematen ez zituztenak hartu zuten azkenik zegokien lekua. Eta fonologia sortu zen, maizenik Trubeckoj-ren izenarekin lotua agertzen den fonologia, hainbeste aitzindari, aldameneko eta ondokoren artean nolabaiteko gailur gisa agertu zelakoan. Fonetikak baino gehiago eskatzen dio behar bada adimenduari, baina, aitzitik, askozaz guttiago belarriari. Edozein gizaki, izan ere, gauza da, nahiz gorreriaz joa egon edo total xamarra izan, bere ohiko hizkeran diren bereizkuntza bereizgarriak ezagutzeko eta bere aldetik egiteko. Nabaritzeko eta berregiteko diot, ez nabaritzen edo berregiten duenaren kontu garbiak besteri azaltzeko.

c) Zenbait hizkuntzalarik, gramatika sortzaileari alde batetik edo besteetik atxikiak ageri direnetakok, aipatu berri dudak bigarren maila fonologiko honen autonomia (burujabetza eta berjabetasuna ere irakurtzen dira hauen eta horien izkribuetan) ukatu egin zuten erabat, hasiera hartan (Postalek eta) behintzat. Hauek, aldiz, beste maila, fonetikoarekin zuzen-zuzenean eta bitartekorik gabe lotua, nahi-eta-ezkotzat daukate: 'azpian', hor nonbait, 'dautzan' itxurapenen multzoa.

6. Iritzi hau berau ez da, funtsean, hain berri eta iraultzaile zein dirudi, Bizkaiko esaera zaharren moldez mintzatu nahi badugu. Lehenagokoak

dira esate baterako bide beretik, bestelako hizkera usatuaz, ibili ziren. Bau-douin de Courtenay, Bloomfield, Trubeckoj bera eta zorioneko morfo(fo)no-logia. Dena den, ez dugu hemendik abiatu behar oraingo eginkizunetan. Hiru-garrena izango genuke maila hori, izatekotan ere.

Lehen esan dut traba eta oztopo gehiago eta larriago aurkituko dugula, lehenbiziko urratsetan, fonetikari lotzen bagatzaizkio fonologi mailan mugitu nahi bagenu baino. Baina fonologiak hizkuntza ia burutik burura ezagutzea eskatzen du, aldez aurretikako baldintza moduan: hizkuntza ez ezik, baita ere, fonologiatik hasirik, euskalkia eta are bailara eta auzo hizkera.

Jakinegi da eta zabalduegi dago arras bere gisakoa dela gure belarriaren bahea: Fariseuen antzera, eltxoa iragazi eta kamelua iresten duten horietakoa. Irristada galantak maiz kontatzen dira, *ALF*-tik hasita, maiz aski idatzi eta argitara gabe dagoen hizkuntz-atlasen inguruko folkloean. Bereizkuntza honetaz edo hartaz ez zen honako edo harako langile trebe hau edo hura ohartu eta ez zituzten beraz beren notetan jaso: ezagunak eta ohiturazkoak ez izaki, alegia. Neroni gertaturikakoetarik bat aipatuko dut hemen, beste makina baten arteko bat. Lasai baino lasaiago idatzi nuen behin, bitan eta agian gehiagotan, Erronkariarrek, gure gisara, ez zituztela bereizten *r* biguna eta gogorra hitz azkenean, geldiune batean aurretik hobe, agertzen zirenean: ebaki, berdin ebakitzen zituztela, adibidez /ur/ elementua eta /ur/ fruitu lehorra.

Goroxeago, ordea, Izaban, arrats batean, Jacques Allières aurrean zegoelarik, han galdetu genuen ‘sueru’ nola esaten zen, baita berehalakoan erantzuna jaso ere: *gaxur*, zorionez artikulurik gabea eta *-R*-ik ez zuena, beste zerbait baizik. Jakina, nik artean entzun uste nuenak bazuen bere arrazoia, arrazoi makurra halere: ni naiz, eta nere ingurukoak dira, *zenbat ur?* eta *zenbat hur?* berdin ebakitzen ditugunak, ez izabar haiek. Berdintsu gertatu zitzaidan *sukalde* entzun nuenean, esan zidaten (eta harian, ez genuen artean zintarik, itsatsia zegoen) *sukalte*-ren orde.

Ahaide hurbilekiko tratua ez da beti, ezta agian maizenik ere, lagungarri izaten, hurbiltasunaren kariatz, kaltegarri baizik. Konfiantza gehiegia sortzen baitigu, beti ernai eduki behar genukeen mesfidantza lokar araziz.

7. Bereizkuntza fonetiko soilak hartu behar ditugu, bada, lehenbiziko oinarri eta solairutzat kemen berriz hasi behar dugun ikerketan. Bahe fonetikoan barrena, bestela esan, iragazi behar ditugu galderen ondoren eta galderen bitartean entzuten ditugunak. Bistako kontua da, haatik, baheen ‘sarea’ era eta neurri askotakoa izan daitekeela.

Mugak non leudekeen, ordea, beste kontua da. Guk ere honera alda ditzakegu Agirre Asteasukoaren hitzak emakumeen “goiak ez estaltzeaz” ari delarik; “estalkiak izan ditezela ez lasaiak sarea bezala, baizik tapituak”. Esan beharrik ez zenbat ere tapituago bahea hobe eta probetxugarriago litzaikeela eta, horren arabera, ahalik eta baherik tapituenak nahi genituzke gai-

nean dugun lanerako. Halaz guztiz, ez dira bat, ez alderatzeko ere, nahi izatea, premiazko izatea eta, azken hitza bere duena, *ahal izatea*. Ahalaren neurritz neurtu beharko ditugu, beraz, nahiak eta premiak.

Ikur bilduma, nolazpaiteko alfabetoa, hautatua dugu eta esku artean darabilgu. Baina, esate baterako, zenbat “e”, trakeski esanik, bereziko ditugu: zenbat “y”; zenbat “b”? Etzaigu mugarik gabe begiluze izatea komeni. Adinon izatea komeni zaigu, eta adinon omen zen inoiz gehiegizko eta guttiegizkoen erdi alderunzko joera, Aristotelek ontzat hartu zukeena. Damurik, aholku hori eta ahuntzaren gauerdiko eztula elkarren paretsuko dira.

Belarri oneko jendea, noski, beste edozein jenderen artean bezain ugari aurki daiteke euskaldunongan. Inoiz musikarako genuen joerak irauten duen heinean, gainera, ez da harrokeria izango belarri trebatu gehiago badugula esatea ere inguruko auzoetan baino. Non daude, orduan, euskaldunok euskaldun bezala ditugun alde txarrak?

Hona zenbait, eta ez nabil eskasiak ahitzeko asmoetan:

a) Ez dugu lan mota honetarako jende prestaturik fonetika gaietan. Bat edo beste aurkituko da, haatik, eta altxa dezala besoa: biziro poztuko nintzateke jasorik ikusiko dugun basoan arbolak usu, elkarren hurren, eta ez bakan-ka agertuko balira.

b) Euskara aski eskasa eta gabea da fonema kontuan. Hori, diodan berehala, ez da inondik ere hizkuntzarentzat kaltegarri; bai, ordea, kaltegarri baino kaltegarriago inkestagintzan ibiliko diren euskaldunentzat. Urritasun hori, nik uste, bokalen sailean nabarmenago da bestetan baino. Hor, sail horretan, urritasuna, euskaraz ez ezik, gaztelaniaz ere agertzen baita. Are gehiago, jakina da alor horretan Frantziako hegoaldea askozaz ere behartsuago dela iparraldea baino.

c) Orain ez duguna (neure iritzi ezkorretan zuzen banabil), lor dezakegu, bertako eta kanpoko indarren podorioz, eta luzaro gabe lortu, lortu ere. Gogoia eta dirua dira premiazko, batipat.

d) Euskal inkestagileen prestakuntza etxean egin daiteke, nahiz atzerrian. Erbestera zenbait lagun bidaltzeko modua aurkituko litzateke, han treba daitezen. Beste bidea, erosoagoa apika, kanpotarrak erbestetik ekartzea genuke, gureak hemen presta daitezen. Bide batez nahiz bestez, eta bata ez da bestearen etsai, argi eta garbi gelditu behar du nor den bere gogoz sail horretan sartzen dena. Gai hauek, izan ere, ez dira 1925ean bezain ikusgarri eta liluragarriak: gazteagoak (eta berriagoak) izaki. Ez litzateke, beraz, egoki honetarako bildu den dirua bestetan gastatzea.

e) Gisa horretako asmoen zain egon ez gaitzen (gogorik badugu, ez genuke luzaroan egon beharrik, baina, tira...), sor ditzakegu geure artean, han, hemen eta bestetan, mintegi moduko bilerak, guk gerok, erbesteko laguntzarik gabe, berehala ekin diezaigun lanari. Euskal informatzaileekin

lan egin dezakegu, esate baterako, baina elkarrekin eta taldean. Beste hizkuntzetakoak, pertsonak falta balira ere, bagenituzke zintak eta diskak gehiegizko gasturik gabe: hizkuntza ezagunetakoak eta *ezezagunetakoak*. Azkeneo hauei eskerrak ikusiko baienuke noraino dakigun belarri hutsaz baliatzen, zentzuaren eta gramatikaren bitartekotasunik gabe.

Ea, lerrenak egin behar baditugu ere, erregela batera edo bateratsura umiltzeko prest bihurtzen ote garen, azken batean, bide berdintsutik gabiltzan lanbide horretan parte hartuko dugun guztiak. Ez dakigula behintzat berriz gerta inoiz Euskaltzaindiari, 'Erizkizundi Irukoitza' zela medio, gertatu zitzaiona. Nor bere gisara eta batutarik gabe soinua jotzen ari zirela sortu zuten anarkia (anarkia eskuindarra, baina anarkia halere) daukat gogoan.

8. Hirugarren mailako malkar negargarriak, eta are bigarrengoak ere, ahaz ditzagun oraingoz. Gaia abondo bilduko dugu lanari ekiten badiogu, eta luzaro gabe bildu, gainera. Zehaztasuna ugaritasuna bezain erraz balitz eskuratzen! Gero, biltzekoak ongi bildurik daudenean, izango dugu beta, eta gogoia ez da faltako, analisi sakonetan astiro eta benaz murgiltzeko, dela Pragarren bidetik, dela Chomsky-Hallerenetik, dela beste zein nahitarik. Behar bada (zergatik ez, geure fisikoak aldamenen ditugularik?), geure-geurea den bidea, besteri deus askorik zor ez diona, asmatuko dugu ez arian bezala.

Diakronia gogoan dutenek ere, horrelakorik gelditzen bada gurean, beste alde eta aldi baterako gorde beharko dituzte beren kezkek. Zelatan baitaukagu beti hizkuntz kondaira. Lehen ez zen gehiegi izkutatzen, baina orain ere, badirudi, zeharka bederen, ez dabilela urruti haren itzala. Lehen aldia orainaren azpian baitatza beti, berrien osinetako itxurapenak bezalaxe.

Presa dugula inori esatea alfer lana litzateke. Esan egingo dut, halaz guztiz, presa hori bi eratakoko dugulako guttienez. Euskalkien galerak izateko arrazoia ken diezaioke Atlas honi; kentzen ez badio ere, urritu behintzat bai. Bada, ordea, beste akuilatu behar gintuzkeen lehia ere. 1918an generaman martxak irauin balu, norbaitek eta zerbaitek moztu izan ez balu, bagenuen honez gero (Eusko-Ikaskuntzari, Euskaltzaindiari, Urkixori, Azkueri eta nahi duzuenari eskerrak) horren antzeko zerbaitek, eta irudipen hau, irudipena izanik, ez da behar bada funtsik eta errorik gabea. Oraingoz, ateraldia dugu eta ez da goi aldeetan hodei beltzegirik agertzen. Ez gaitezen, bada, trumoiaren begira egon. Badakizue ze ordu den: *later than you think*, ingelesez ari diren erlojuek diotenez.